

APROXIMACIÓ A LA CERÀMICA IBÈRICA D'EL TOS PELAT DE MONTCADA, L'HORTA NORD DE VALÈNCIA

JOSEP MARIA BURRIEL ALBERICH*

INTRODUCCIÓ

L'estudi del jaciment ibèric d'El Tos Pelat de Montcada (L'Horta Nord de València, fig. 1) és part fonamental d'un projecte de recuperació patrimonial i d'investigació arqueològica en el que treballem a hores d'ara finançat per l'excel·lentíssim Ajuntament de Montcada. La prospecció de l'enclau, aspecte essencial de l'esmentada investigació, ens ha proporcionat abundant material ceràmic, tant indígena com d'importació, fenici-púnic i grec, que ve a cobrir un arc temporal que va del segle VII-VI fins al primer o segon quart del segle IV aC, sense solució de continuïtat. Aquest és un bon exponent de la cultura material del poblat i reflex d'una complexa realitat històrica que deixa entreveure els fluxos comercials i culturals que s'hi donaren en el període cronològic al·ludit i en aquesta àrea geogràfica concreta.

L'enquadre cronològic on s'emmarquen les importacions, i per tant també les ceràmiques indígenes-ibèriques que amb elles conviuran, propicia, *a priori*, estar en bones condicions per poder intentar contribuir al debat que ens ocupa, la definició de la ceràmica ibèrica del segle V aC.

El siguiente artículo es fruto de numerosas prospecciones de campo y de la revisión de materiales depositados tanto en el Museo de Prehistoria de la Diputación de Valencia (S.I.P.) como en el Museo Municipal de Montcada procedentes todos ellos del yacimiento ibérico de El Tos Pelat (Montcada). En él damos a conocer una buena muestra de los tipos cerámicos ibéricos que se utilizaron mientras este poblado estuvo en funcionamiento (s. VI-primerá mitad del IV a.C.) contribuyendo así al debate que nos ocupa, la definición de las cerámicas ibéricas del s. V a.C. en las comarcas valencianas.

El següent article és fruit de nombroses prospeccions de camp i de la revisió dels materials depositats tant al Museu de Prehistòria de la Diputació de València (SIP) com al Museu Municipal de Montcada, procedents tots ells del jaciment ibèric d'El Tos Pelat (Montcada). En aquest donem a conèixer una bona mostra dels tipus ceràmics ibèrics que es van utilitzar mentre aquest poblat va estar en funcionament (s. VI - primera meitat del IV aC) i així contribuïm al debat que ara ocupa: la definició de les ceràmiques ibèriques del s. V aC al País Valencià.

An approach to the Iberian pottery of El Tos Pelat at Montcada in the district of L'Horta de València.

The following article is the result of numerous field prospections and the revision of materials deposited in the Museu de Prehistòria de la Diputació de València (S.I.P) as well as in the local Museum of Montcada found all of them in the iberian site El Tos Pelat (Montcada). In the article you can find a good sample of the types of iberian ceramics that were in use while this settlement was populated (6th century-I st half of 4 th century BC.), contributing, thus, to the debate with which we deal: The definition of the iberian ceramics from 5 th century BC. in the region of València.

Però el problema que se'ns planteja ara mateix amb el material ibèric del que disposem, és la carència de context estratigràfic, doncs estem treballant amb el fruit de nombroses prospeccions. Açò fa impossible quelcom tan important com seria establir l'associació exacta entre el conjunt d'importacions conegudes i les ceràmiques ibèriques objecte d'aquest article. Altre *handicap* que també es deriva de ser un material producte de prospeccions, és que quasi tot ell està molt fragmentat (amb alguna excepció) el que impedeix dibuixar perfils sencers. Tot i aquests problemes, comptar amb un nou jaciment costaner amb nivells d'ibèric antic on les importacions són una característica destacable, sense dubte és interessant i suggeridor dins del panorama de la cultura ibèrica en general i del País Valencià en particular doncs obri portes a la investigació fins ara tancades o simplement obviades.

SITUACIÓ GEOGRÀFICA

El Tos Pelat s'ubica dins del terme municipal de Montcada, en la comarca de l'Horta N, concretament en l'orla muntanyosa de seus relleus que la delimita per l'O. Se

* Arqueòleg becat per l'Ajuntament de Montcada (L'Horta Nord).

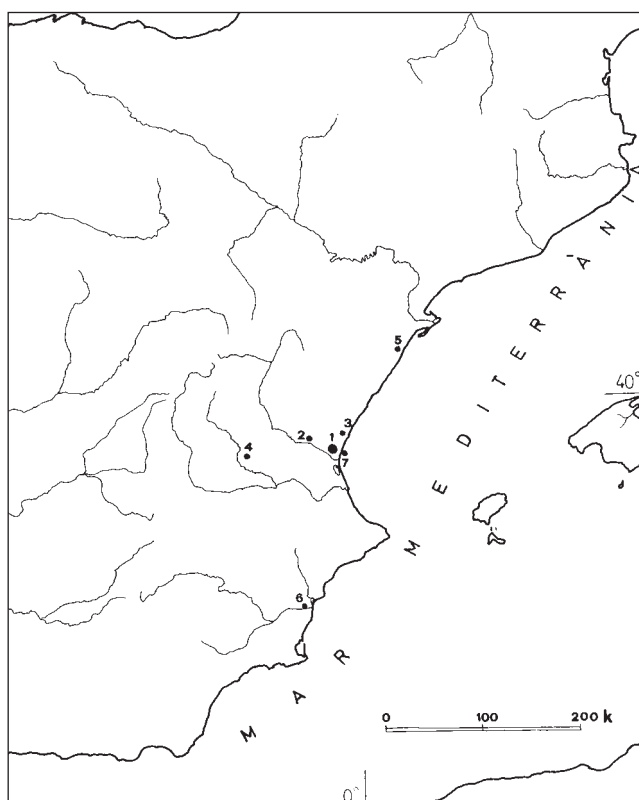

Fig. 1. Localització d'El Tos Pelat de Montcada (1) i altres jaciments citats en el text; Sant Miquel de Lliria (2); Arse/Sagunt (3); Los Villares (Caudete de las Fuentes) (4); El Puig de Benicarló (5); El Oral (San Fulgencio) (6); Cabanyal-Malvarrosa (València/Alboraia) (7).

instal·la sobre una lloma plana a 92 m sobre el nivell del mar, el qual es divisa perfectament. Aquesta proximitat a la costa determinarà un grau d'influències de caràcter cultural encara per valorar. El seu control visual és extraordinari, sobretot vers dues perspectives: les terres al NE que són el corredor natural pel que es comuniquen Edeta (Sant Miquel de Lliria) i Arse (Sagunt) i per on probablement transcorreria la via Heraklea, i l'embocadura en la mar del Barranc de Carraixet (Alboraia, L'Horta Nord).

Ocupa una extensió de prop de 15.000 m², bastant menys que en l'antiguitat. De fet, tres del seus costats són el front final d'unes pedreres medievals i modernes que van afectar-lo substancialment. Pel NO el poblat és molt accessible, per protegir aquest costat s'aixecà en ell una potent muralla de barrera (Bonet i Mata, 1991).

L'HORIZZÓ DE LES IMPORTACIONS

Encara que les ceràmiques d'importació no són el tema a debat si que ens sembla interessant i oportú apuntar algu-

nes dades que aquestes aporten i que il·lustren mínimament l'ambient comercial del segle vé aC.

En qualsevol jaciment ibèric, fora de context estratigràfic ajuden poc a l'estructuració cronològica de panorames ceràmics indígenes, no per això deixen de tindre un gran valor com macro-paràmetre cronològic o temporal i una important significació cultural.

Com en tots els jaciments ibèrics costaners, i especialment a *El Tos Pelat* de Montcada, el contacte amb els circuits comercials que transcorrien paral·lels a la costa generà l'arribada de productes de la Mediterrània central, oriental i septentrional. L'estudi efectuat recentment d'aquests productes ens permet fer el següent resum:

En primer lloc observem la presència d'alguns fragments d'àmfores de la Mediterrània Central, Cintas 8.2.6 que junt alguns fragments d'àmfores fenícies *R-I* procedents de l'estret, potser siguen les importacions més antigues que arriben a *El Tos Pelat*, amb elles s'importaria oli o vi. Les podem datar en les darreries del segle VII i la primera meitat del segle VI aC, però inclús podrien ser més antigues. Poc després, a mitjans del mateix segle VI i paral·lelament al declivi del comerç fenici, veiem com les manufactures de la Grècia oriental, concretament de la costa jònica, s'introdueixen en el receptiu mercat indígena via *Massalia* (Marsella) i *Emporion* (Empúries); segueix arribant una mercaderia tant sumptuosa com és el vi embassat ara en les atractives àmfores *à la brosse*, de les que hem trobat varis fragments, també estan presents al jaciment submarí del Cabanyal-Malvarrosa, molt proper del Carraixet (Fernández *et al.*, 1987; Fernández, 1995); en altres llocs, no massa llunyans com *Sagunt* (Rouillard, 1979), *Necròpolis d'Orley* o *Sant Josep, Vall d'Uixó* (Lázaro *et al.*, 1981; Rosas, 1995) i *Los Villares, Caudete de las Fuentes* (Mata, 1991) les importacions orientals són copes jòniques del tipus *B2*. Ja en les darreries del segle VI i primers decennis del V hom segueix amb la mateixa dinàmica importadora: recepció de materials de gran prestigi i sumptuositat. Ens trobem ara amb les primeres sèries àtiques, ací es faran servir copes de la sèrie Roig Coral, en altres llocs de l'entorn com *Arse* (Sagunt), *Edeta* (Sant Miquel/Lliria) o *Los Villares* (Caudete de las Fuentes) de forma quasi sincrònica els arriba la sèrie àtica de *Figures negres*. Les importacions en la primera meitat del V es veurà en franc retrocés però no deixaran d'arribar, detectem la presència d'alguns petits fragments ceràmics que podria ser de copes tipus *B* i *C* de L'Àgora d'Atenes. Aquest retrocés pogué haver estat una conseqüència de la conjuntura política per la que travessa l'Àtica en aquest període. A mitjans del segle V aC revifarà el comerç de productes manufacturats, és el moment fort de l'expansió comercial grega. Una nova sèrie, el vernís negre àtic, serà el màxim exponent d'aquestes exportacions, les copes de peu baix, *stemless inset-lip*, conegudes també com a *Copa Cástulo*, molt nombroses a *El Tos Pelat*, s'escamparan per tota la Mediterrània. A les darreries del segle vé constatem la incorporació d'un nou competidor del comerç grec, els

púnics, les àmfores d'aquesta filiació aniran guanyant clientela entre els poblats ibèrics costaners, per exemple al *Puig de La Nau* de Benicarló (Gusi i Oliver, 1995) amb el que *El Tos Pelat* té algunes concordances, a un i altre jaciment s'identifiquen les àmfores P-13. Durant la primera meitat del segle IV aC la oferta de productes àtics i probablement de la Magna Grècia és encara important, es seguiran important figures roges en forma de cràters de Campana de relativa qualitat i també arribaran en aquest epíleg les últimes *stemles inset-lip*.

LA CERÀMICA IBÈRICA

A El Tos Pelat, com a la resta de jaciments ibèrics, podem parlar de dos grans grups o classes de ceràmica: la fina o classe "A", feta a torn ràpid, de superfícies clares per una coccio oxidant i gairebé sempre pintada; i la tosca o classe "B" (segons la tipologia de Mata i Bonet, 1992).

Ceràmica Classe A

La ceràmica de classe A ací segueix les pautes generals d'altres jaciments amb nivells del segle V i principis del IV amb algunes singularitats o matisos. És una ceràmica majoritàriament de molta qualitat i soroll metàl·lic; feta a torn ràpid i coccio oxidant; sempre pintada o ornamentada amb temes geomètrics (fig. 9), mai hem vist elements decoratius de caràcter vegetal o figurat. Hi ha gran varietat de tipus però destaquen per l'abundància els fragments de tenalles i tenalletes sense muscle i de coll destacat on les nanses arranquen de la vora de la boca i es recolzen al terç superior del vas, solen ser acintades però les trobem fins i tot trigeminades; decorades amb bandes en roig tant en les vores com en la resta del cos. Altre tipus característics són els plats d'ala ampla (forma Pla de Piquer 9, Aranegui i Martí 1995:141-142), i per últim els plats amb vora exvasada i pendent.

Per la descripció del material hem seguit, sempre que ha estat possible, l'assaig tipològic que sobre la ceràmica ibèrica d'època plena elaboraren Mata i Bonet (1992). Després de cada tipus hem utilitzat les inicials i numerals que es corresponen amb els grups, tipus i subtipus establerts per aquestes autores.

– Àmfores (Grup. I, Tipus 1, Subtipus 2)

Són atuells tancats utilitzats per al transport i emmagatzematge; de perfil cilíndric o fusiforme, de boca estreta entre 11 i 14 cm de diàmetre intern, sense coll i vores molt variades (fig. 2). Els elements de premsió són gairebé sempre dues nanses simètriques de forma i secció circular posades en el terç superior de la peça. Són abundantíssims els fragments recollits; podem parlar de dues grans variants en quant al tipus de vora. Les més antigues presenten una vora recta, vertical, sense coll, que imitaria pro-

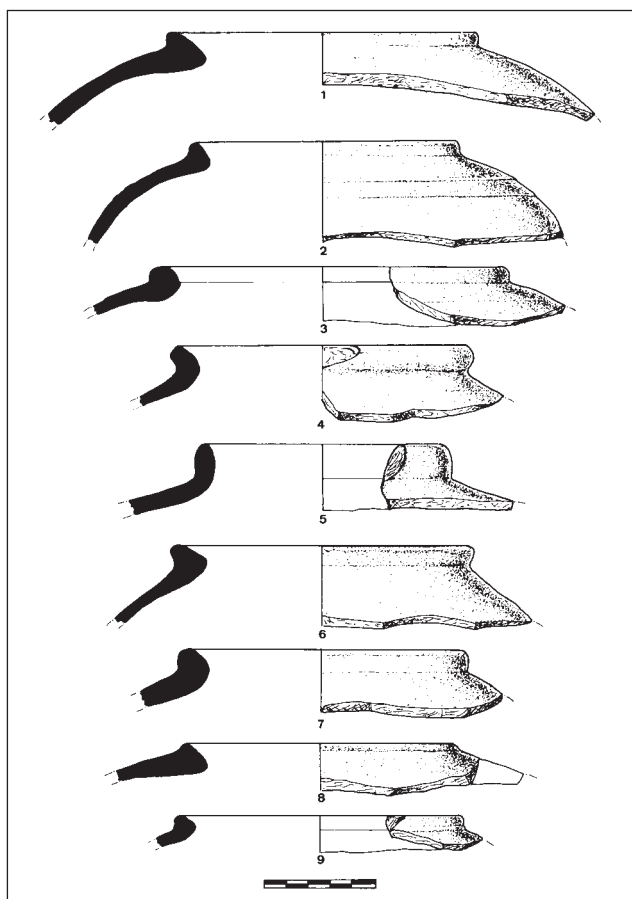

Fig. 2. Fragments d'àmfores ibèriques d'El Tos Pelat de Montcada (L'Horta Nord de València).

totips d'àmfores fenícies, concretament les R-1 (fig. 2 n° 5). El segon grup, sense dubte derivaria del primer i es caracteritza per una gran varietat en les vores. Les més abundants són les arrodonides en la part interior i rectes a l'exterior (fig. 2, n° 3, 4 i 7) dibuixant en ocasions una vora triangular lleugerament motllurada (fig. 2, n° 2, 6, 8 i 9).

Tot i els nombrosos fragments recuperats en les prospeccions, lògicament no comptem amb cap perfil sencer. Pel que fa a la seua cronologia, aquesta tingué una gran amplitud donada la ràpida imitació i la gran perdurabilitat del tipus, ja que arriben des de l'ibèric antic fins l'ibèric final.

– Tenalles amb vora motllurada (G.I, T.2, S.2)

Són sense dubte els atuells ceràmics més utilitzats en aquest jaciment a tenor dels fragments que s'hi troben, de perfil ovoide o bitroncònic són de grans proporcions, deduït dels diàmetres que hem pogut mesurar. Aquests vasos, que també s'utilitzarien per l'emmagatzematge, es caracteritzen per tindre sempre una vora exvasada i motllurada i dos tipus de coll: per un costat es documenten els indicats (fig. 3, n° 3, 4, 5, 6 i 7) i per altre els colls desta-

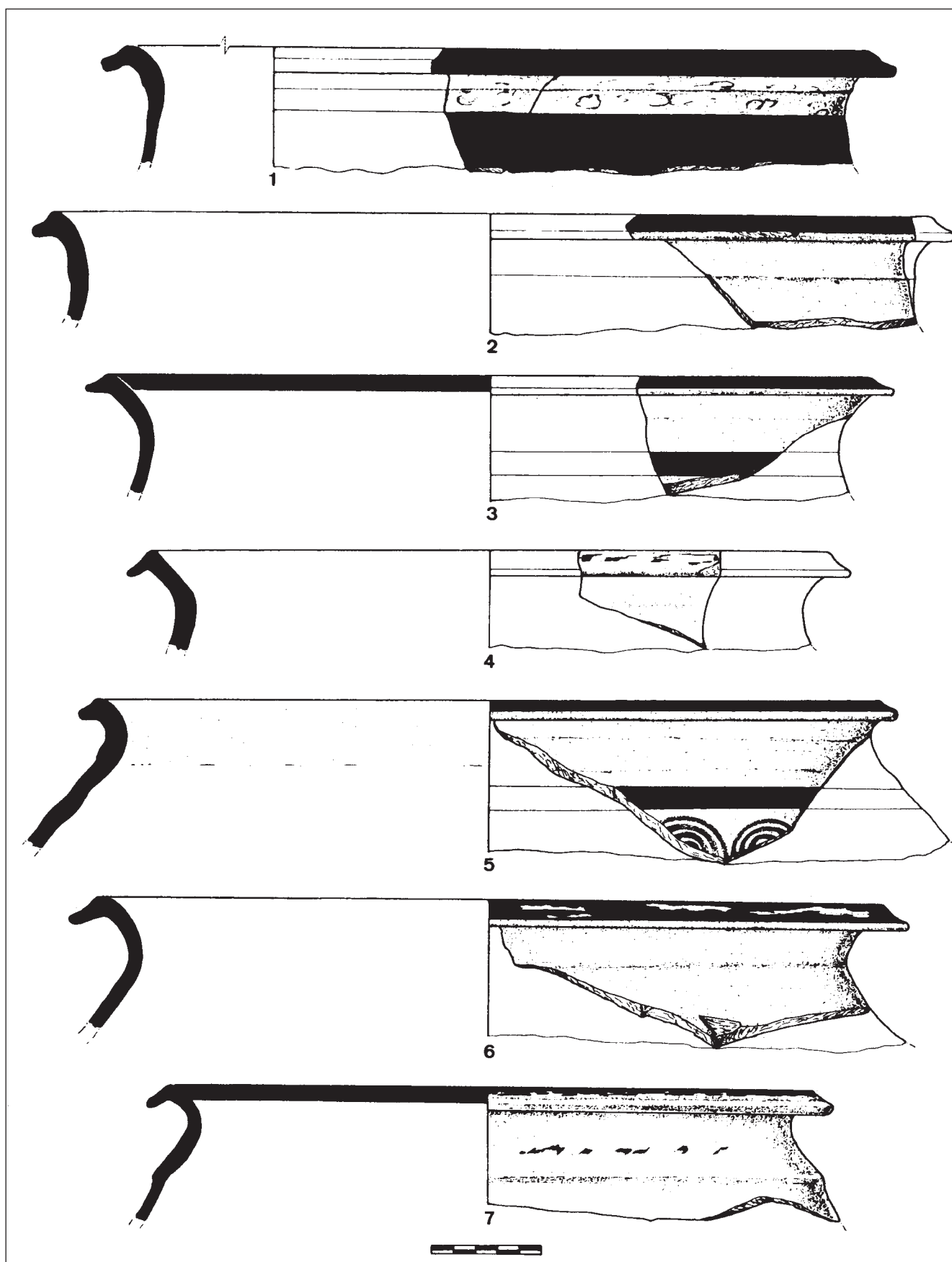

Fig. 3. Ceràmica ibèrica d'El Tos Pelat de Montcada (L'Horta Nord de València).

cats o lleugerament troncocònics (fig. 4, n° 1). Aquest segon grup normalment presenta nanses acintades, trigeminades o bigeminades que arranquen de la vora i s'adhereixen al terç superior del cos. Clarament imiten les urnes fenícies tipus R-2. El tipus de pasta i coloració (grogues) i inclús la decoració ens fa pensar que es tracta de ceràmiques ibèriques meridionals que ràpidament s'imiten en la zona que després es coneix com edetana.

Altres possibles tenalles sense muscle són les que presenten un coll cilíndric molt desenvolupat (fig. 3, n° 1 i 2). Estan decorades amb bandes en roig vinós en la vora exterior. Trobem paral·lels o similituds amb la forma Pla de Piquer 6 (Aranegui i Martí, 1995:139,140) alfar d'on és més que probable procedeixen els exemplars de El Tos Pelat.

– Tenalletes amb vora motllurada (G.II, T.2, S.2)

Morfològicament la diferència amb el subtipus anterior és sobretot la proporció i conseqüentment la funció, en aquest cas els atuellis són de tamany inferior però repeteixen l'esquema descrit anteriorment: vores motllurades, amb colls destacats (fig. 4, n° 2, 3, 4, 5 i 6; fig. 5 n° 1, 2, 3 i 4), o be colls indicats (fig. 5, n° 5, 6, 7 i 8). Estan decorades de forma similar, motius geomètrics a base de bandes horitzontals. El primer grup, el de colls destacats, està amplament documentat a l'alfar del Pla de Piquer per Aranegui i Martí (1995) com la forma PP 3. En aquest cas si s'ha pogut dibuixar perfils sencers: són peces de perfil bitroncocònic, vora exvasada, lleugerament motllurada; base còncava-indicada; nanses geminades a l'interior i acintades a l'exterior que arranquen des del llavi i s'adhereixen al terç superior del cos. Aquestes formes perduren

molt de temps doncs és fàcil trobar-les a Sant Miquel de Lliria en el darrer moment d'ocupació. El contrapunt vindrà donat per la decoració que es fa servir, en les més modernes trobem ornamentacions vegetals i figurades (Bonet, 1995:materials del departament 41, pàg. 171).

– Tenalles amb vora vertical (G.I, T.2, S.1)

Aquests recipients també els farien servir d'emmagatzematge, conegudes com *pithoi*, estan definides per Bonet com “*formes de cos bitroncocònic amb vora recta, boca molt ampla, base amb solera i nanses geminades o trigeminades. Sempre molt decorades amb temes geomètrics i florals i en molts casos figurats*” (Bonet, 1995:409). Aquest subtipus de tenalla també es abundant a El Tos Pelat, encara que ací la decoració que trobem és exclusivament geomètrica a base de bandes pintades en roig vinós (fig. 6, n° 1, 2 i 3). Segons Helena Bonet els exemplars més antics, amb un perfil més angulós i una decoració netament geomètrica, s'haurien de datar a les darreries del segle v-mitjans del iv. Nosaltresensem que les decoracions emprades en els exemplars d'El Tos Pelat, exclusivament bandes, els situen cronològicament amb el grup dels més antics. Associades a aquests *pithoi* són les grans tapadores de pom anellat i cos troncocònic. Una possible tapadora d'aquesta tipologia seria el perfil n° 1 de la figura 8. Els dubtes que ens planteja ens fa dibuixar-lo en sentit invertit, és a dir, com si fos una peça oberta, copa o font.

En el cas dels *pithoi*, com en el de les àmfores, tampoc disposem de perfils sencers.

– Tenalles atípiques

Per últim dintre del tipus tenalla i subtipus sense mus-

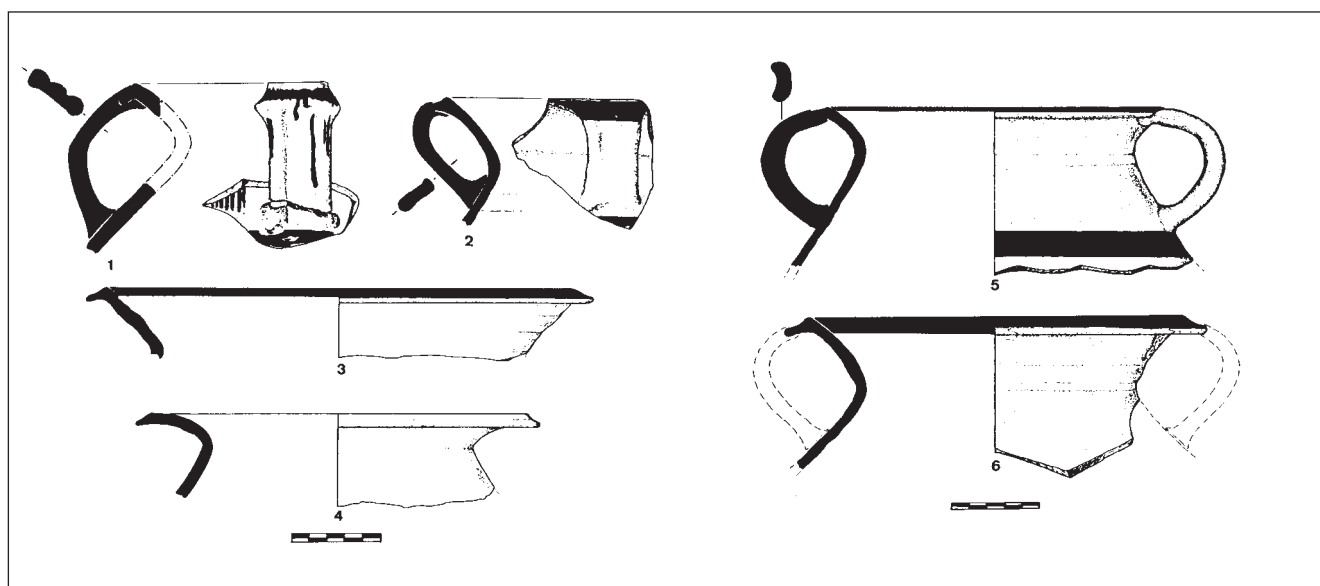

Fig. 4. Ceràmica ibèrica d'El Tos Pelat de Montcada (L'Horta Nord de València).

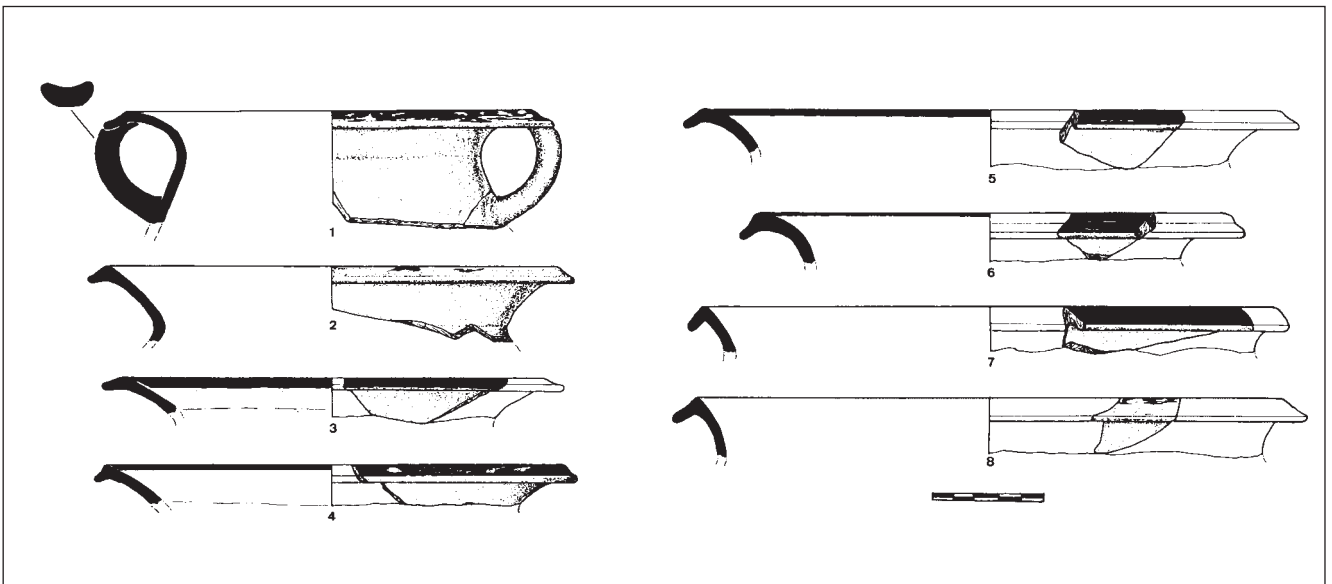

Fig. 5. Ceràmica ibèrica d'El Tos Pelat de Montcada (L'Horta Nord de València).

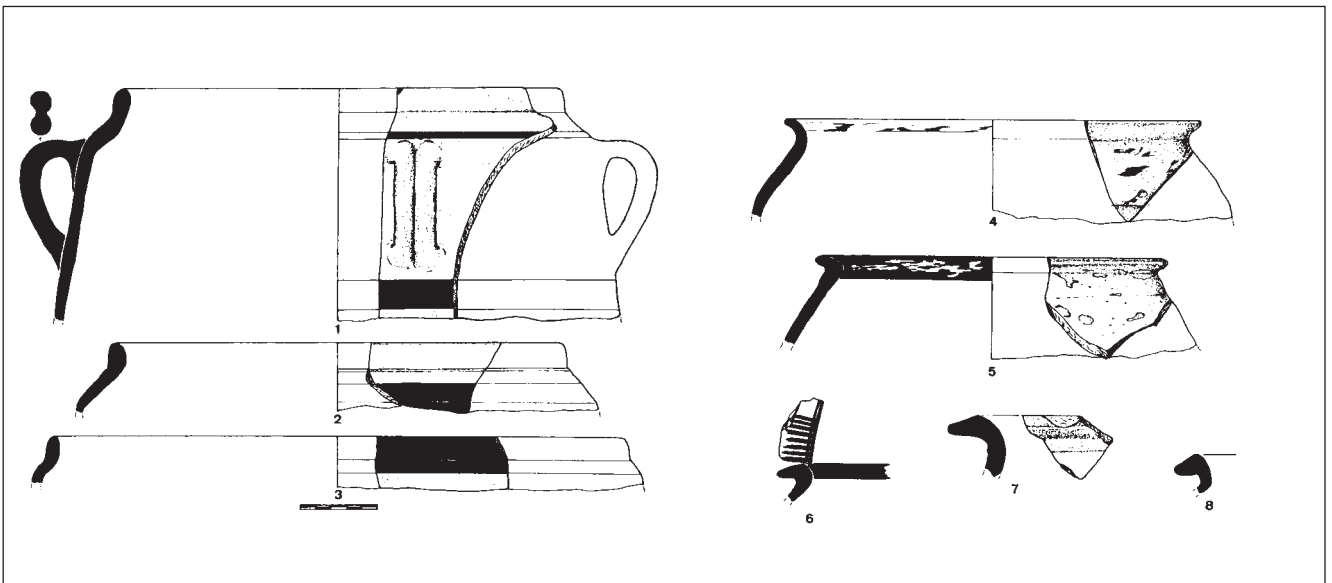

Fig. 6. Ceràmica ibèrica d'El Tos Pelat de Montcada (L'Horta Nord de València).

cle són les boques dibuixades en la figura 6, nº 4 i 5. En aquest cas no presenten les típiques vores de cap d'ànade o triangulars. La vora és simplement exvasada, apuntada i de suau perfil en S al nº 4 i senzillament motllurat en el nº 5. Tanmateix, el que marca la diferència qualitativa respecte dels subtipus anteriors, que són lleugerament més moderns (s. V-IV aC), és la classe de pasta: molt porosa i blanquinoso; i la cocción, que permet fàcilment erosionar la superfície. En ambdós casos la vora estava ornamentada, tant interiorment com exteriorment, amb una banda ampla de color rogenc (molt perduda en el nº 4). Aquestes produccions ibèriques són les més antigues de la mostra que presentem, molt probablement productes forans o meridionals del

segle VI aC. Perfils similars els trobem a Los Saladares, en l'horitzó d'ibèric antic (fase II B) (Arteaga i Serna, 1975:làm. XXVII, 203).

– Plats (G.III, T.8)

Els plats que apareixen a El Tos Pelat es poden organitzar en tres grups o subtipus que es diferenciï entre ells, sobretot, en la forma que els terrissers donaren en el torn a les vores: d'ala ampla i petita carena, còncava-pendent o *recta* (lleugerament reentrant). Pel contrari l'únic tipus de base de plat que per ara documentem és l'anellada.

D'aquestes tres classes de plat, els d'ala ampla (fig. 7, nº 2-8 i fig. 8,2) són els més utilitzats en el moment que el

poblat és abandonat (probablement el primer terç del s. IV aC). Cal dir que aquesta varietat de plat està ben documentada a l'entorn comarcal, hi ha referents a: Muralla de Sagunt (Rouillard, 1979), Sant Miquel de Lliria (Bonet, 1995), Lloma de Manoll (Lliria), Pla de Piquer (Alfara d'Algímia) (Aranegui i Martí, 1995 forma PP 9) i La Seña (Villar del Arzobispo) (inèdit), etc. L'únic recurs ornamental són amples bandes de color roig-vinós sobre l'ala, tant interior com exteriorment; i prims filets paral·lels, tanmateix, podem veure'ls sense cap decoració. La seua producció sembla haver arribat al punt àlgid en les darreries del segle V o principi del IV aC. El prototipus podria haver estat el plat d'ala ampla de ceràmica gris que recullen Bonet en la seua tesis (Bonet, 1995: fig. 135 n° 187) i Abad i Sala en les excavacions d'*El Oral* com la forma P3 (1993: fig. 166) que segons González Prats, ensems, ens remet als plats de vernís roig fenici (1983:196, 212).

Els plats amb vora còncava-pendent (fig. 7, n° 9 i 10), coneguts també com de vora exvasada i pendent, són típics dels nivells d'ibèric antic en les comarques valencianes, el que no anul·la el seu registre en la fase posterior d'ibèric ple, els més antics, però, sols estan pintats amb bandes o

filets. Al Tos Pelat estan presents, encara que en menor nombre que els d'ala ampla. Són molts els jaciments ibèrics on hi han paral·lels quasi exactes: Los Villares (Caudete de las Fuentes), nivells II i III (Mata, 1991:84), *La Seña* (El Villar del Arzobispo), nivell d'ibèric antic (Bonet, inèdit), La Muralla de Sagunt (Rouillard, 1979), Sant Miquel (Lliria), vessant sud (Bonet, 1995: fig. 146, n° 292), Vinarragell, Borriana (Mesado, 1974:57), La Punta d'Orleyl Vall d'Uixó (Oliver *et al.*, 1984), etc. De bell nou el prototipus podria haver estat en la ceràmica grisa, forma P2c d'El Oral (Abad i Sala, 1993: fig. 166) o el plat d'aquesta pasta del nivell IIC de L'Abic de les Cinc, Almenara (Junyent *et al.* 1982-83: fig. 12, n° 385), datats en la primera meitat del s. VI aC.

Pel que fa al tercer tipus de plat, amb vora recta, sense diferenciar i lleugerament reentrant (fig. 7 n° 11) es podria classificar dintre del subtipus III.8.3. de Mata i Bonet (1992:135). La decoració emprada és la de prims filets que circumval·len el plat tant dins com fora, són típics del segle V. Aquests plats podrien haver estat els precedents de les pàteres de vora reentrant, àmpliament documentades al segle III aC al Camp de Túria.

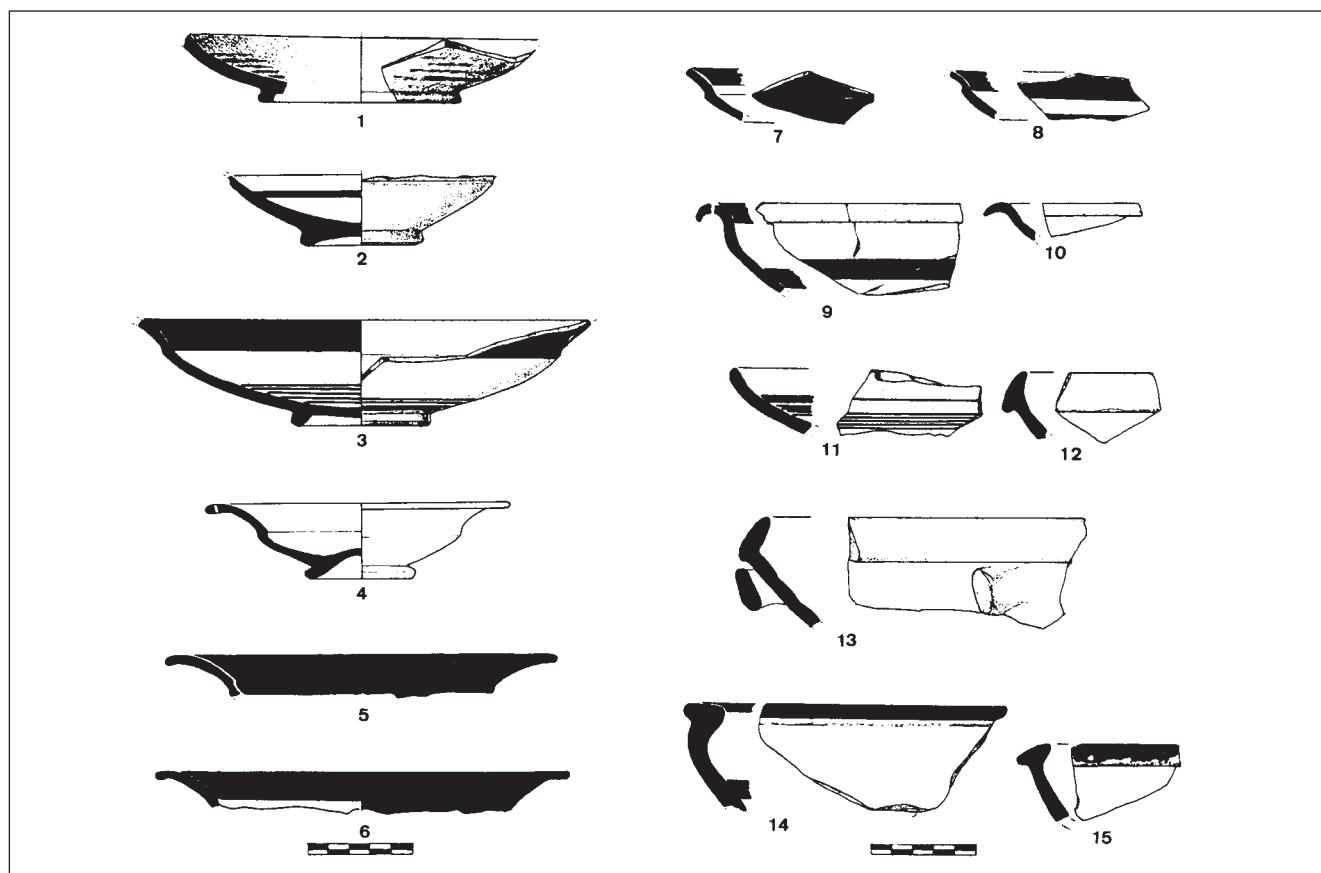

Fig. 7. Formes obertes de ceràmica ibèrica d'El Tos Pelat de Montcada (L'Horta Nord de València).

– *Plat d'engalba roja*

En aquest cas, un únic i petit fragment de base anellada (fig. 7 n° 1), resulta del tot testimonial i evidencia una escassa arribada d'aquests productes probablement des del sud peninsular. La petitesse del fragment dificulta el seu estudi i per tant classificar-lo correctament. Podem dir, però, que es troba recobert per una engalba roja-ataronjada per les dues cares i sobrepintat amb fins cercles concèntrics també en roig lleugerament més obscurs, encara que prou perduts. La pasta és molt homogènia de color gris.

– *Fonts o cassoles de classe A*

En aquest grup incloem varis fragments d'atuell oberts (fig. 7, n° 12-15) poc tipificats i de relativa raresa en ambients d'ibèric ple pel que cal considerar-los típics de l'ibèric antic, s. VI-V aC. Són atuell fets a torn ràpid, de pastes clares amb desgredant inapreciable, cuits en ambients oxidants i decorats en ocasions amb bandes; els que s'han pogut mesurar donen diàmetres que superen sempre els 30 cm (fig. 7, n° 13, 34 cm; n° 14, 40 cm). Podem diferenciar dos subtipus: 1) els que presenten una vora molt marcada, obliqua i perpendicular al cos del vas, de fet dibuixa una secció en T amb ell (fig. 7, n° 12, 13 i 15). Per baix de la vora, a l'exterior, en un cas que degué estar generalitzat (fig. 7, n° 13), porta nanses horitzontals de secció acintada. És una forma documentada a la Muralla de Sagunt i que a Pierre Rouillard li recordava els vasos trípodas fenicis (Rouillard, 1979:70). També trobem aquests recipients als nivells d'ibèric antic de La Seña (Villar del Arzobispo) (Bonet: inèdit) o a La Punta d'Orleyl (Vall d'Uixó), el Nivell II de la cata 8 (Oliver et al., 1984). Altre jaciment valencià on apareix aquest tipus de vora és Castellar de Meca (Aiora), sense estratigrafia (Broncano, 1986). En cap cas es coneix el perfil sencer i quin tipus de peu o nanses portaven. Les formes més semblants, efectivament, són els plats trípodas que arriben al jaciment protohistòric de Penya Negra II (González Prats, 1990:245), a Saldares (Oriola) en l'Horitzó Preibèric (Arteaga, 1973: lām. X, n° 78) o a Vinarragell (Mesado, 1974). Però sense eixir de l'ambient formal fenici-púnic trobem altres recipients oberts de gran paregut i proporcions similars, concretament al sondeig de San Agustín, Málaga (Recio, 1990:128). Ací sota l'epígraf de *Otros cuencos* es dibuixen fragments que segons Recio i molt significativament *...muestran una cierta similitud en forma, decoración y diámetro con algunos cuencos trípodas observados en la región levantina...* referint-se als de Castellar de Meca.

El segon subtipus es caracteritza per ser una mena de llibrell (fig. 7, n° 14) de gran amplitud bucal (40 cm de diàmetre) i de profunditat indeterminada; la vora és plana en el pla superior, engruixada a l'interior i lleugerament motllurada a l'exterior. Podríem considerar-la l'evolució de la forma anterior i el precedent del clàssic *lebes*. Està ornamentat en la vora i el cos interior amb bandes perimetrals en roig amarronat.

– *Caliciformes (G.III, T. 5, S.2)*

És un tipus ceràmic no massa representat en la mostra (fig. 8, n° 3 i n° 14) ja que les prospeccions en qualsevol jaciment arqueològic tendeixen a sobredimensionar els tipus de major tamany i més resistència a l'arrossegament i erosió en detriment de les peces de petit tamany més fàcilment erosionables i menys visibles. A banda d'aquestes puntualitzacions, els pocs caliciformes que documentem a El Tos Pelat són de perfil en S, també s'hi troben en pasta grisa (no dibuixat) o carenats (fig. 8, n° 14).

– *Urna d'orelletes perforades (G.II, T.4, S.1)*

No són recipients massa abundants, tanmateix estan ben representats en aquesta mostra per un fragment d'urna de tendència globular amb llavi bisellat i ressaltat del cos per una suau motllura o esglaó (fig. 8, n° 12) i el fragment d'una tapadoretta que conserva un apèndix perforat de forma quadrangular (fig. 8, n° 11). L'escassa presència pot obedir a que la seua funció habitual siga la d'urna cinerària i per tant estar millor documentada en àmbits de necròpolis. A banda d'aquestes qüestions espacials que cal considerar, sense dubte la decoració plasmada sobre el vas que ens ocupa és l'aspecte més interessant al trobar paral·lels contextualitzats cronològicament dins de l'ibèric antic: necròpolis de La Solivella (Alcalà de Xivert) finals del segle VI aC sobre un vas tipus Toya; altre exemple d'aquest motiu decoratiu el trobem a la Necròpolis d'Orleyl, Vall d'Uixó, sobre una altra urna d'orelletes perforades (Lázaro et al., 1981: fig. 5, n° 2); al Puig de Benicarló (Gusi i Oliver, 1995:38) o a l'Abric de les Cinc, Almenara (Junyent et al., 1982-83).

– *Ceràmica grisa*

La ceràmica grisa “és un element bastant característic dels jaciments protohistòrics peninsulars que es vinculen d'una o altra forma als ambients colonitzadors (grec i fenici-púnic), des de Huelva fins la zona nord catalana, arribant al Migdia francès” (Abad i Sala, 1993:214). Aquest paràgraf pot servir d'introducció a l'anàlisi dels cinc fragments de ceràmica grisa trobats a El Tos Pelat. Per altra banda, l'estudi d'aquesta classe ceràmica procedent d'El Oral (San Fulgencio, Alacant) per Abad i Sala (1993) ens ajudarà en l'intent de classificar-la i vincular-la a un d'aquests dos “ambients” comercials.

L'únic perfil sencer que ha estat possible dibuixar fins ara (fig. 8, n° 6) ens remet a la forma P1c, definit com: *Plats de vora simple que tenen el cos de casquet esfèric i base de taló, encara que també s'hi troben exemplars amb peu anular*. Tanmateix, les vores poden variar lleugerament, des de llavis rectes, una mica reentrants a bisellats a l'interior (Abad i Sala 1995). Pel que fa a la pasta i acabat cal dir que dels dos grups diferenciats per Abad i Sala, es tracta del 1: pasta gris clar depurada i de superfícies ben allisades quasi brunyides.

Els fragments 7 i 8 de la fig. 8 es corresponen a dues bases anellades que podem imaginar pertanyents a dos

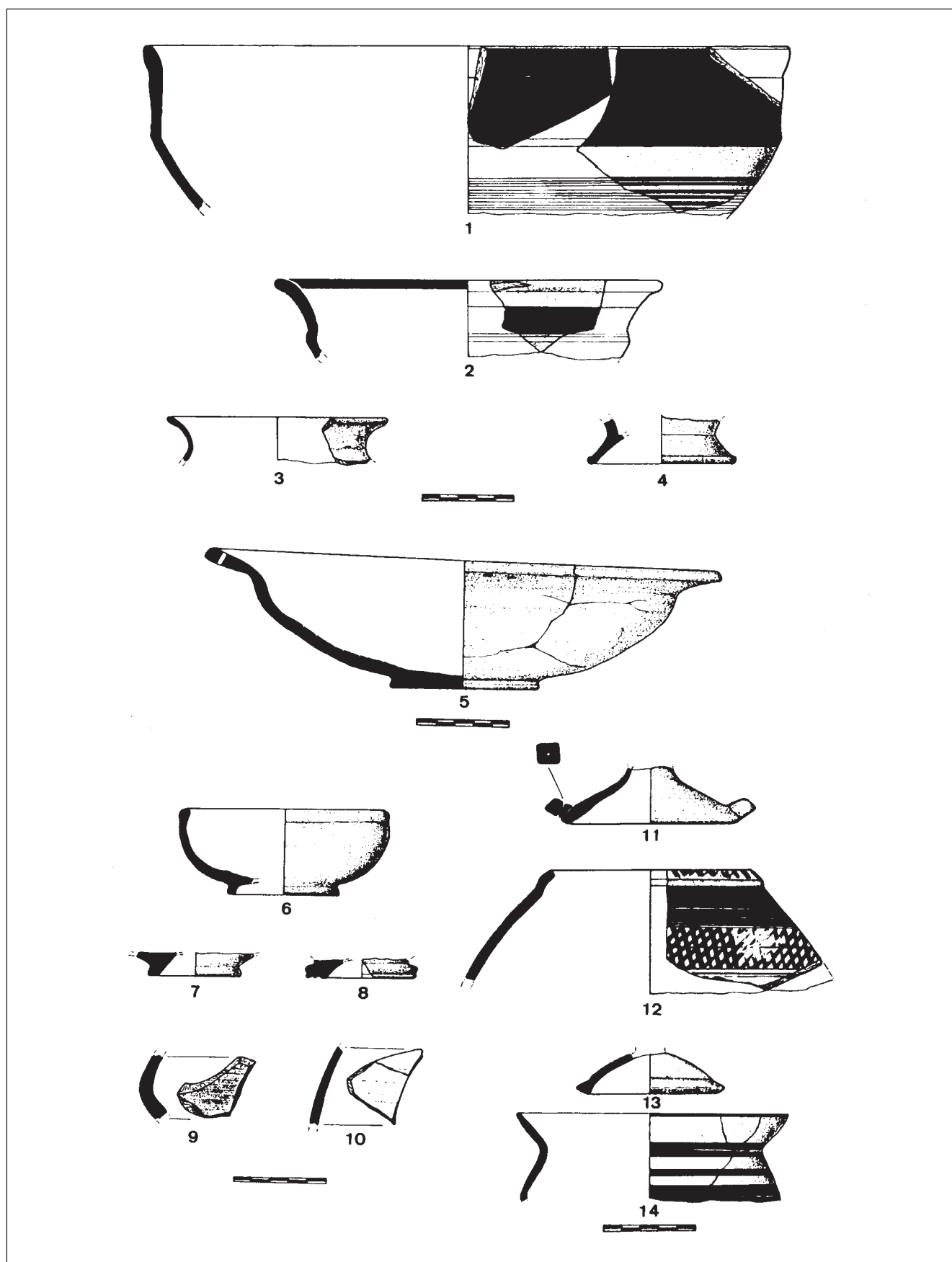

Fig. 8. Ceràmica ibèrica d'El Tos Pelat de Montcada (L'Horta Nord de València).

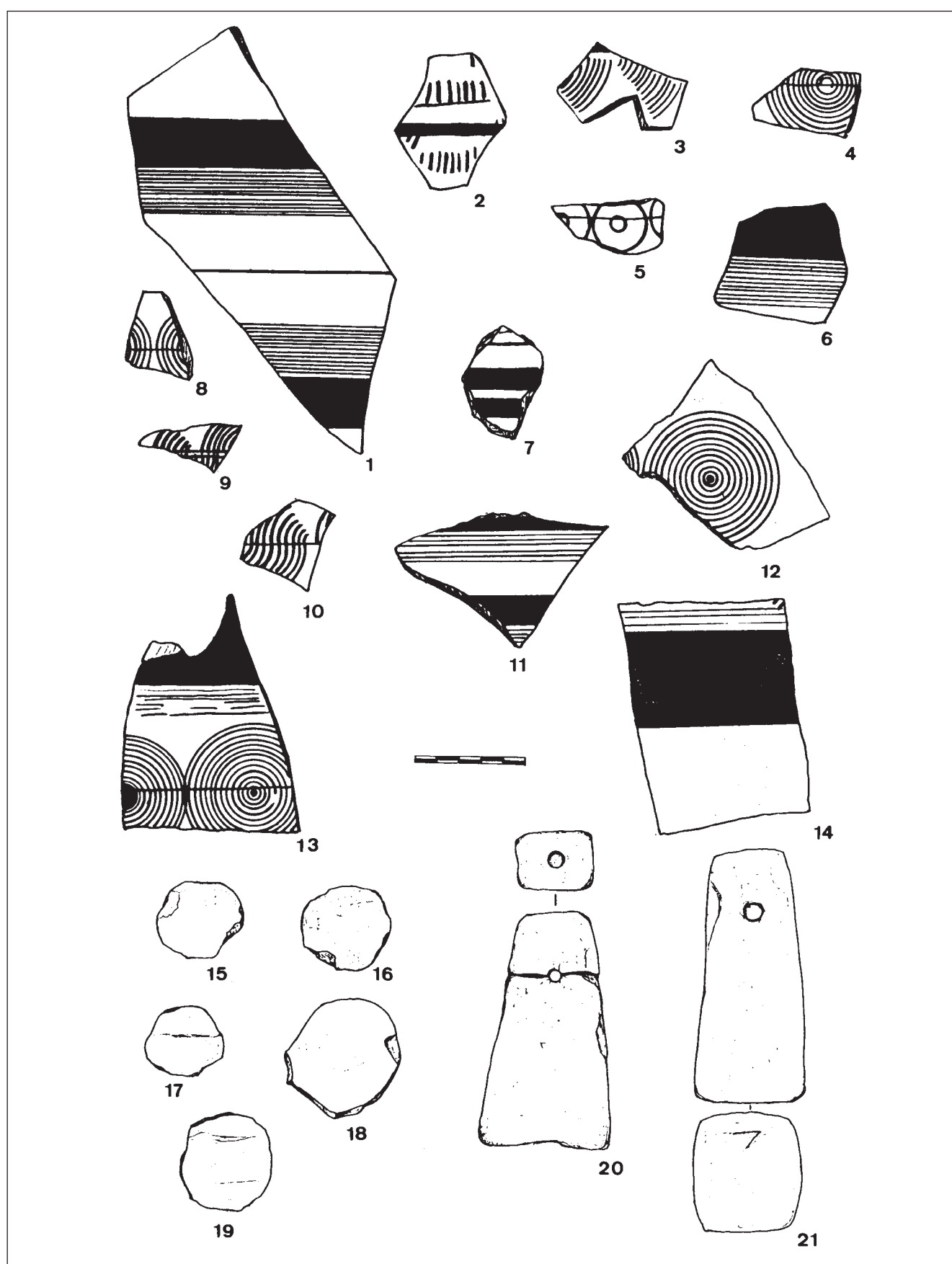

Fig. 9. Decoracions i altres objectes de ceràmica ibèrica procedent d'El Tos Pelat de Montcada (L'Horta Nord de València).

petits plats de forma indeterminada. Per últim és destacable el fragment de cos d'un recipient tancat (fig. 8, nº 9) que pel tipus de carena que dibuixa podria ser la forma U3 d'Abad i Sala. En aquest cas, més que la forma que òbviament no és possible determinar, destaca el tractament de la superfície exterior, perfectament identificable amb el grup 2 de pastes, caracteritzades per presentar superfícies espatulades negres a l'exterior i cara interna de color marró o rogenc, amb desgrentant de tipus mig.

La cronologia d'aquest material sembla centrar-se en l'ibèric antic (s. VI- principis del V aC). Pel que fa a la procedència tot apunta als contactes i relacions establertes entre el Sud-est, Llevant i Andalusia en l'ibèric antic.

– Morters

Els morters que es documenten a El Tos Pelat de Montcada són de dos tipus: uns dels que apenes comptem amb algun fragment on al fons intern hi han inserides pedretes d'aspecte ferruginós (no es dibuixa) (Grup V, Tipus 4 de la tipologia de Mata i Bonet, 1992); i un segon grup de morters, sobre el que incidirem més detingudament on la superfície de molta és ben diferent, al fons interior hi han cercles concèntrics incisos, fent la funció abrasiva de les pedretes (fig. 8 nº 5 i altres fragments no dibuixats).

Aquest segon grup podria tractar-se realment d'un producte d'importació púnica-ebusita el mateix que les àmfores PE-13 a les que havíem al·ludit en parlar de les importacions, tanmateix, tot i aquesta dubtosa procedència, llur forta integració en l'aixovar domèstic dels poblats ibèrics del segle V aC, hem cregut oportú la seua inclusió provisionalment dintre del bloc de la ceràmica ibèrica que estudiem.

Es tracta d'una forma hemiesfèrica, amb vora exvasada en ala plana, la pasta és groguenca, compactada i ben depurada molt similar a la que defineix els morters púnics documentats a El Puig de Benicarló per Oliver i Gusi (1995:173). Llur cronologia està a finals del s. V –principi del IV aC.

Pel que fa al tamany direm que són peces bastant grans, 28 cm de diàmetre total i 7 cm d'alçada. Els cercles concèntrics incisos, estan molt més perduts cap l'epicentre de la peça conseqüència de l'ús. Quan el grau de desgast era molt gran els feia inservibles com a morter podent-se gastar aleshores com un plat. Porta dos forats de suspensió sobre l'ala.

Decoració pintada

La ceràmica ibèrica de pastes clares d'El Tos Pelat porta sempre algun tipus de decoració pintada amb un o dos colors: roig i/o negre en diferents gammes (a excepció de les àmfores que no es decoren). L'estil ornamental utilitzat és exclusivament el geomètric simple emprant o combinant una sèrie molt limitada d'elements (fig. 9, nº 1-14): bandes, sèries de filets, arcs i cercles concèntrics, rombes, reticulats, etc. Açò li atorga *per se* un caràcter

arcaic, propi de poblats amb nivells d'ibèric antic en concordança al que s'ha vist en els punts anteriors per a les formes ceràmiques. Aquesta “personalitat”, en la línia de lo arcaic, en cap cas denota un grau de qualitat o de tècnica alfarera inferior respecte dels estils ornamentals més avançats en el temps, ja en l'ibèric ple, tot el contrari.

La gran abundància i varietat d'aquest material permetrà en el futur ampliar aquest punt que ara desenrotllem superficialment per manca d'espai.

– Bicromia

La bicromia a la que fem referència és una de les característiques ornamentals més definitòries de les decoracions pintades a El Tos Pelat i per extensió de tots els jaciments ibèrics entre el riu Túria i Millars amb nivells d'ibèric antic. Aquesta producció, inspirada en la ceràmica polícroma fenici-púnica (Oliver, 1982-83), està molt bé documentada a l'alfar ibèric d'El Pla de Piquer (Aranegui i Martí, 1995), publicació a la qual remetem per una descripció més ampliada. L'esmentat alfar, a uns 25 km al nord d'El Tos Pelat, seria un dels llocs d'on s'hi irradiaria aquest producte i d'on hauria eixit la major part de la ceràmica bicroma d'aquest poblat i del referit entorn geogràfic. A grans trets, la decoració bicroma consisteix en bandes

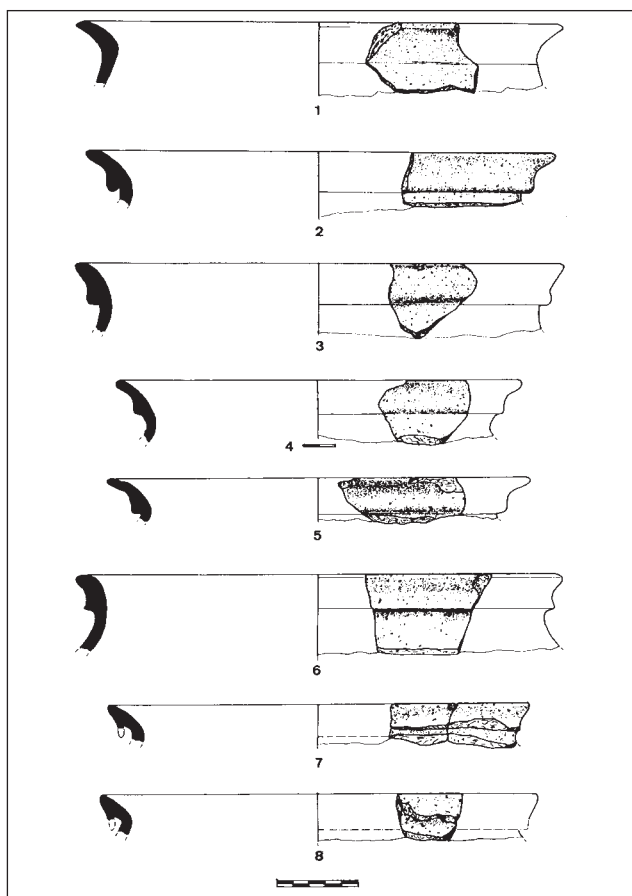

Fig. 10. Ceràmica ibèrica classe “B” d'El Tos Pelat de Montcada (L'Horta Nord de València).

alternants en roig i negre, grups de filets en roig delimitant grans sanefes i on es pinten sèries de circumferències concèntriques en negre, o sèries on es combinen arcs de circumferència (aspes) amb altres completes i també concèntriques. Tanmateix, no descartem altres obradors alfarers més antics (centrats en la primera meitat del segle v aC) on s'haguera elaborat ceràmica bícroma amb un cromatisme diferent (fig. 9, n° 14): consistent en bandes negres emmarcant franges en color grana combinades amb filets i aspes en negre. Els únics paral·lels que per ara hem pogut observar, *de visu*, procedeixen d'El Puig de Benicarló.

Altres objectes ceràmics

– “Tejuelos” (G. V, T. 6, S. 3)

Són peces ceràmiques de forma discoïdal i de tamany variable; conseguides a partir del retall intencionat de fragments ceràmics. De funcionalitat desconeguda (fig. 9, n° 15-19). Pocs han estat els treballs que estudien aquest material (Oliver, 1983; Castro Cured, 1978).

– *Pondus* (G. V, T. 7)

Aquest estris d'argila cuita a El Tos Pelat els més nombrosos són de forma troncopiramidal amb un forat de suspensió (fig. 9, n° 20 i 21). Utilitzats com a contrapès

podrien haver estat un útil de caràcter multifuncional (Mata i Bonet, 1992). Tenen poca significació cronològica.

Classe B

Aquest grup sembla ser, percentualment, bastant important a El Tos Pelat (arribant al 15 % del material prospectat, figures 10, 11 i 12).

Tècnicament la ceràmica de classe “B” es caracteritza per varis aspectes que per alguns autors determinen la seua funcionalitat: acabat groller, de superfícies rugoses i poroses que en la majoria de les vegades dóna una aparença arcaïtzant.

En quant a l'elaboració s'observa l'utilització d'abundant desgredant mineral: quarsos, miques i calcites. En ocasions molt fi però majoritàriament de tipus mig. Tanmateix, no és estrany que aparega desgredant de gran granulometria i fracció angulosa. El tipus d'argila resultant obliga a reduir la velocitat del torn, és a dir, utilitzar torn lent o torneta.

La coloració de les superfícies i pastes, majoritàriament negres i grises, i en menor proporció marró-obscur, permet suposar que la cocció es feu en un ambient reductor, el que produeix amb el refredament de les peces tona-

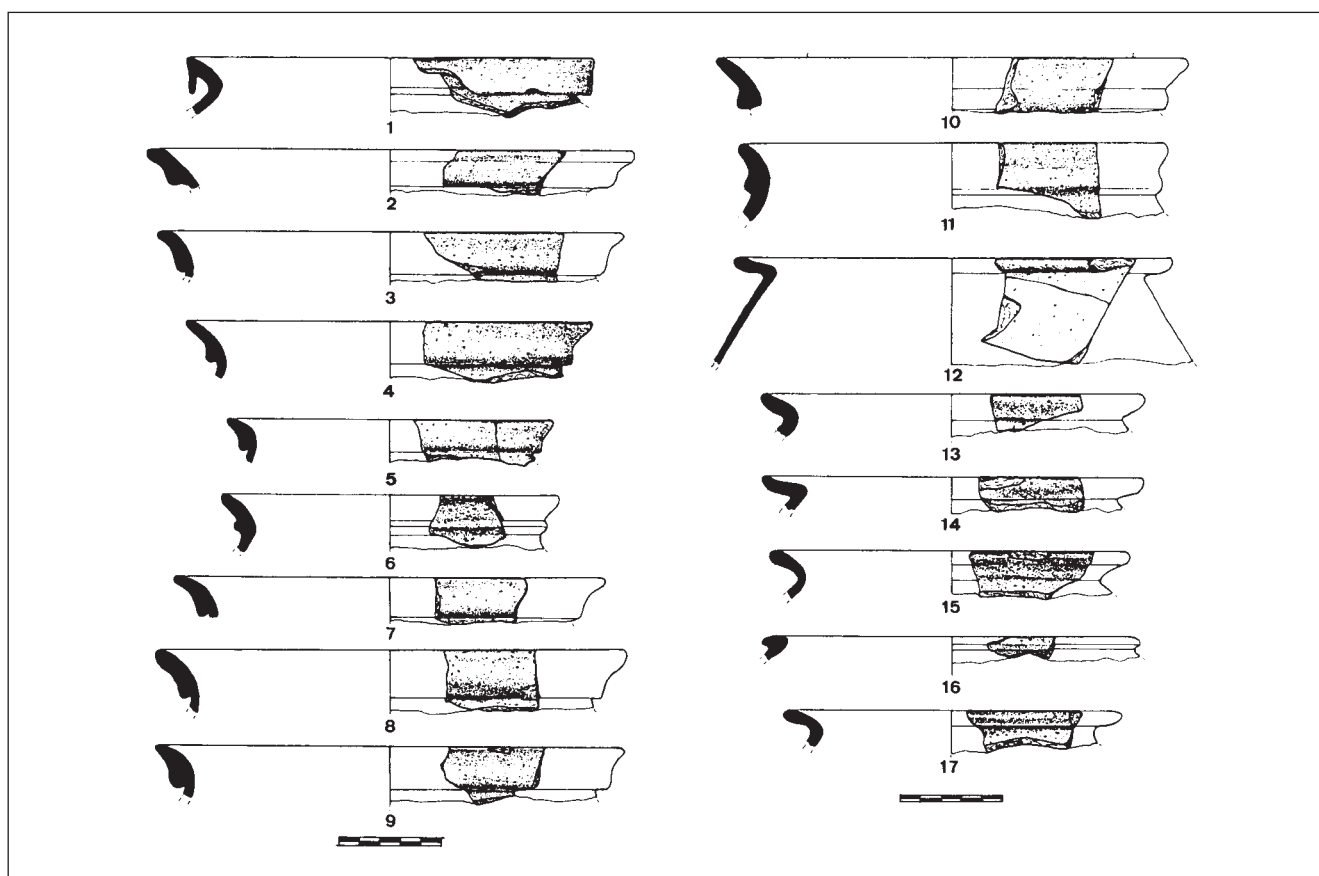

Fig. 11. Ceràmica ibèrica classe “B” d'El Tos Pelat de Montcada (L'Horta Nord de València).

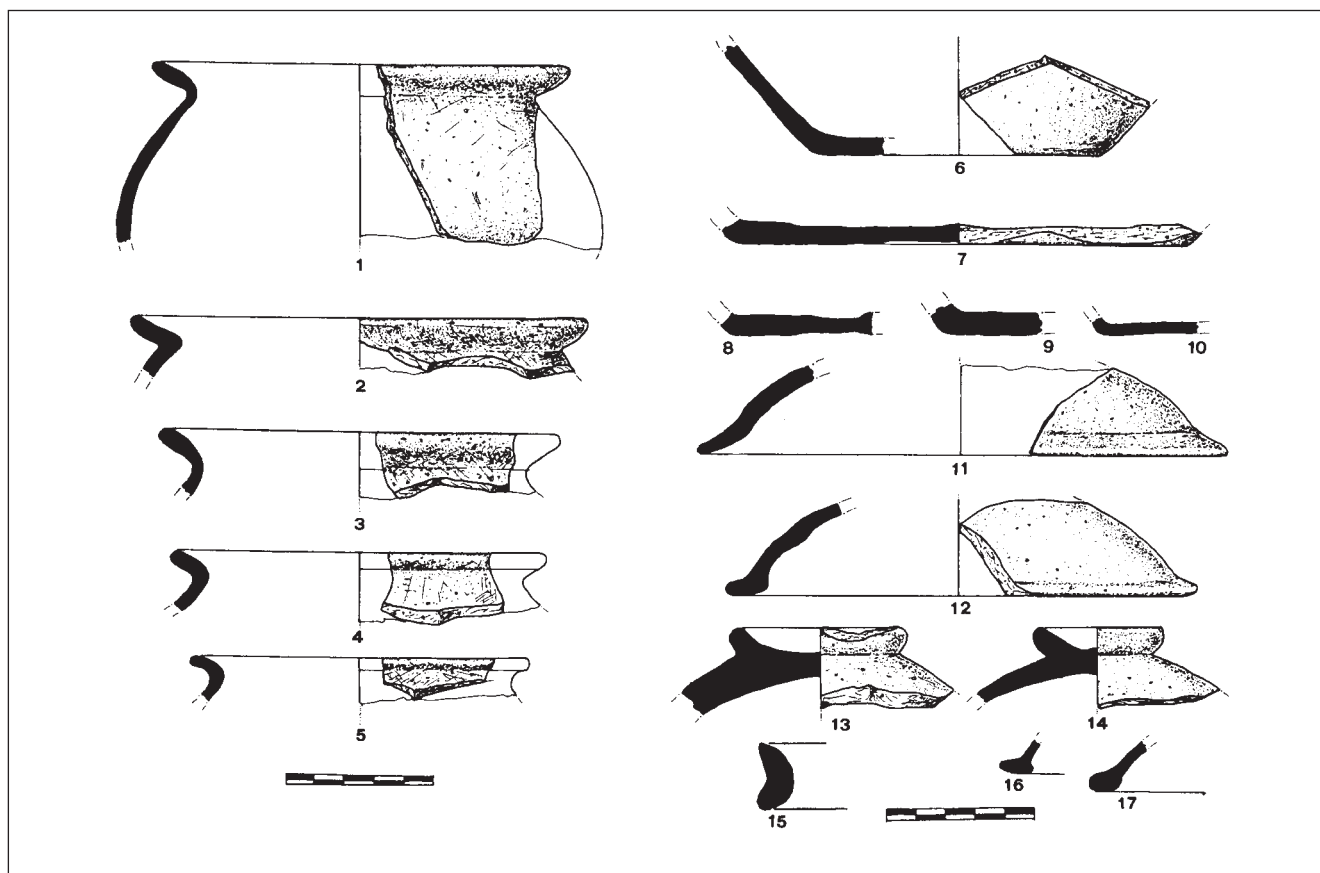

Fig. 12. Ceràmica ibèrica classe "B" d'El Tos Pelat de Montcada (L'Horta Nord de València).

litats cromàtiques entre negre i marró obscur, encara que excepcionalment apareixen peces de cocció oxidant, de superfícies clares. La posició de les peces dins de la cambra de cocció i el mateix apilament, unes dins d'altres, per exemple, també influeix en la coloració resultant.

Els recipients de ceràmica tosca, sincrònics a les produccions de pastes clares descrita adés, presenten una sèrie de característiques en les vores i colls bastant singulars: ací sempre són exvasades, de llavi apuntat o arrodonit; altra característica és l'aplicació de cordons llisos sobre l'arranc del coll del vas, formant una motllura de mitja canya o bé un cordó aristat o escòcia a mode de collarí (fig. 10, nº 2-6; fig. 11, nº 2-11), són similars al tipus A.5.a de la tipologia d'I. Pascual (Pascual, 1989), també apareix alguna vora amb llavi penjant (fig. 10, nº 7 i 8 i fig. 11, nº 1) i en altres casos bisellat (fig. 10, nº 1).

Pel que es refereix a les formes dels recipients, el reduït dels fragments ceràmics estudiats no permet en cap cas observar perfils sencers, de manera que l'assignació d'aquests a formes determinades és, si més no, poc segura. Tanmateix podem observar almenys dos grans tipus: les orses (fig. 10 i fig. 11, nº 1-11) que es farien

servir per l'emmagatzematge i en algun cas (les de tamany mig i petit) per cuinar, i les olles (fig. 11, nº 12-17 i fig. 12, nº 1-5) clarament exposades al foc i per condimentar, és a dir cuinar. Aquest segon tipus, sempre de petit tamany, presenta coll estrangulat i vora inclinada cap a fora podria tindre els prototips en la ceràmica púnica de cuina. Perfils similars els trobem a Màlaga (Recio, 1990:89-90).

L'enquadre cronològic podria ser el de la fase final del poblat, poc abans de l'expansió de l'ibèric Ple, fase en la que aquestes formes són residuals o molt escasses, predominant aleshores les vores engruixades o de secció subtriangular, desconegudes per ara a El Tos Pelat.

Respecte a la localització espacial dels paral·lels formals s'evidencia una clara connexió amb l'entorn pròxim, la zona litoral i central del País Valencià: Sant Miquel i Lloma de Manoll (Llíria), Puntal dels Llops (Olocau), Sagunt, Abric de les Cinc (Almenara), Sant Josep i La Punta d'Orleyl (Vall d'Uixó) i Vinarragell (Borriana), el que podria estar indicant una producció alfarera localitzada en aquestes comarques costaneres de l'actual província de València que imita ceràmiques púniques.

VALORACIÓ FINAL

Des d'una postura de relativa provisionalitat fins no comptar amb una seqüència estratigràfica fiable, els materials recuperats en les prospeccions sobre El Tos Pelat de Montcada, dels que hem presentat una bona mostra en aquest treball, deixen entreveure aspectes de caràcter cultural i comercial fins ara poc coneguts en les comarques centrals del País Valencià i per tant no considerats en la investigació. Tot seguit, de forma sintètica, apuntem algunes dades a valorar.

1) A El Tos Pelat hi trobem importacions molt antigues, àmfores fenícies i de la Mediterrània central, que evidencien contactes directes d'intensitat desconeguda (s.vii-primera meitat del s. vi aC). Les manufactures indígenes protoibèriques ens resulten per ara una incògnita. El que no ignorem és el punt d'ancoratge des del que penetrien les mercaderies des de la costa fins El Tos Pelat, ens referim a l'embarcador de la Platja del Cabanyal Malvarrosa (Fernández, Gómez i Ribera, 1987).

2) Presència, molt escassa, de materials a torn definits en L'Abric de les Cinc (Almenara) com: *caracteritzats per un "alt coeficient" de meridionalitat* (Junyent *et al.*, 1982-83: 120) ubicats cronològicament en la primera meitat del s.vi.

3) A mitjans del s.vi-segona meitat, el poblat degué estar en condicions (suficientment gran) de rebre i intercanviar productes amb el puixant comerç focenc emporità, arriben les àmfores *à la brosse* i al final del segle nous productes àtics. En aquest moment les ceràmiques ibèriques seguiran influències convergents, nord-sud, s'imitarien tant formes púniques com gregues i probablement es senten les bases tipològiques de la ceràmica del segle v aC. Una bona seqüència estratigràfica per al segle vi-primera meitat del v aC l'ofereix L'Abric de les Cinc d'Almenara (Junyent *et al.*, 1982-83: nivells IIA, IIB i IIC, però òbviament incompleta en quant a tipus formals).

4) Durant el segle vé s'elaboren la immensa majoria de les ceràmiques que coneguem d'El Tos Pelat, els models imitats es dilueixen en el temps. Apareixen aleshores (o continuen en algun cas) formes o tipus (ceràmica de classe B, tenalletes de coll destacat i plats d'ala ampla) i solucions plàstiques netament edetanes (bicromia).

5) Fins principis del segle iv i sobretot en el s. iii (ibèric ple), no sembla haver-hi una renovació dels tipus ceràmics edetans: lebes, càlats, enòcoes, pàteres, recipients de ceràmica comú amb vores subtriangulars, etc; la seua absència a *El Tos Pelat* és més que significativa, el jaciment aleshores degué estar abandonat.

Per últim vull concloure aquest article mostrant la meua satisfacció i agraïment a Xelo Mata i Helena Bonet per haver estat invitats a la Sessió de Treball sobre Ceràmiques ibèriques del s. v aC al País Valencià, celebrada el dia 7 de Març de 1997 al Laboratori de Prehistòria i Arqueologia de la Universitat de València i que ha propiciat aquesta publicació.

NOTES

- 1 En ell s'aborda la fórmula per recuperar de forma integral el patrimoni arqueològic de Montcada, el seu estudi, difusió i gaudiment.
- 2 Aquesta prospecció fou autoritzada per primera vegada per la Direcció General de Patrimoni Artístic en data de 3 de maig de 1996, i posteriorment prorrogada.
- 3 Aquest estudi en forma d'article roman inèdit fins ara. En ell s'anàlizen totes les produccions gregues que coneguem fins ara procedents d'El Tos Pelat.
- 4 En la figura 7 n° 4 es dibuixa un petit plat d'ala ampla dipositat al SIP per un particular com procedent d'El Tos Pelat. En aquest cas hi ha dues diferències importants respecte de la resta de plats: la base és còncava-anellada i no està decorat. Les seues característiques i les circumstàncies en que el plat arriba al SIP fan, com a mínim, dubtar si realment procedeix d'El Tos Pelat.

BIBLIOGRAFIA

- ABAD, L. y SALA, F.(1993). *El poblado ibérico de El Oral (San Fulgencio, Alicante)*, Trabajos Varios del Servicio de Investigación Prehistórica, 90. València.
- ARANEGUI, C. y MARTÍ, A. (1995). Cerámicas procedentes de un alfar ibérico localizado en el Pla de Piquer (Alfara d'Algimia), cerca de Sagunt (València), *Saguntum* 28: 131-149.
- ARTEAGA, O. y SERNA, M. R. (1975). Los Saladares-71. *Noticario Arqueológico Hispánico, Arqueología*, 3. Madrid.
- BONET, H. (1995). *El Tossal de Sant Miquel de Lliria. La antigua Edeta y su territorio*. València.
- BONET, H.; MATA, C. (1991). Las fortificaciones ibéricas en la zona central del País Valenciano, *Simposi Internacional d'Arqueologia Ibèrica. Fortificacions. La problemàtica de l'Ibèric Ple: segles IV-IIIaC.* (Manresa, 1990): 11-35, Manresa.
- BRONCANO, S. (1986). *El Castellar de Meca (Ayora, Valencia)*. Excavaciones Arqueológicas en España, 147, Madrid.
- CASTRO CUREL, Z. (1978). Piezas discoidales en yacimientos del NE. de Cataluña, *Cypsela* II: 173-195.
- FERNÁNDEZ, A.; RIBERA, A. y GÓMEZ, C. (1987). Las ánforas griegas, etruscas y fenicias del yacimiento submarino de la Malvarrosa (Valencia). *XIX Congreso Nacional de Arqueología.*, Castelló. Vol. I: 607-617, Saragossa.
- FERNÁNDEZ, A. (1995). Presencia de *kalathoi* en yacimientos submarinos valencianos. *Saguntum* 25. , Homenatge a la Pra. Dra. Milagro Gil-Mascarell Boscà. Vol. I: 123-129.
- GONZÁLEZ PRATS, A. (1983). *Estudio arqueológico del poblamiento antiguo de la Sierra de Crevillente (Alicante)*. Anejo I de la Rev. *Lucentum*.
- GONZÁLEZ PRATS, A. (1990). *Nueva luz sobre la protohistoria del sudeste*. Edita Secretariado de Publicaciones de la Universidad de Alicante. Alicante.
- GUSI, F. y OLIVER, A. (1995). *El Puig de la Nau, un hábitat fortificado ibérico en el ámbito mediterráneo peninsular*. Monografies de Prehistòria i Arqueologia Castellonenques, n° 4. Castelló.
- JUNYENT, E.; OLARIA, C.; GUSI, F.; AGUILÓ, P.; ROMAN, I. y SESER, R. (1982-83). El Abric de les Cinc (Almenara, Castelló). 2ª Campaña de excavaciones, 1977. *Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Castelló*, 9: 55-121.

- LÀZARO, A.; MESADO, N.; ARANEGUI, C. y FLETCHER, D. (1981). *Materiales de la necrópolis ibérica de Orlel (Vall d'Uixó, Castellón)*, Trabajos Varios del Servicio de Investigación Prehistórica, 70. València.
- MATA, C. (1991). *Los Villares (Caudete de las Fuentes, Valencia)*. Origen y evolución de la cultura ibérica, Trabajos Varios del Servicio de Investigación Prehistórica, 88. València.
- MATA, C. y BONET, H. (1992). La cerámica ibérica: ensayo de tipología. *Trabajos Varios del Servicio de Investigación Prehistórica*, 89: 117-173, València.
- MESADO, N. (1974). *Vinarragell (Burriana, Castellón)*. Trabajos Varios del Servicio de Investigación Prehistórica, 46. València
- PAGE, V. (1984). *Imitaciones de influencia griega en la cerámica ibérica de Valencia, Alicante y Murcia*. Iberia Graeca, Serie Arqueológica, 1, Madrid.
- OLIVER, A. (1983). Nuevas aportaciones al estudio de las piezas discooidales de los yacimientos ibéricos, *Centro de Estudios del Maestrazgo, Boletín nº 4*: 81-88.
- OLIVER, A. (1982-83). Nuevas aportaciones para el estudio de la cerámica policroma ibérica en el País Valenciano, *Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Castelló*: 193-203.
- OLIVER, A.; BLASCO, M.; FREIXA, A. y RODRÍGUEZ, P. (1984). El proceso de iberización en la plana litoral del sur de Castellón. *Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Castelló*. 10: 63-109.
- PASCUAL, I. (1989). La cerámica de cocina de Sagunto, desde la fundación hasta el cambio de Era, *Homenaje A. Chabret. 1888-1988*: 95-142, València.
- RECIO, A. (1990). *La cerámica fenicio-púnica, griega y etrusca del sondeo de San Agustín (Málaga)*, Monografías 3, Servicio de Publicaciones de la Diputación Provincial de Málaga.
- ROSAS, M. (1994). Ceràmiques gregues i campanianes del poblat de Sant Josep (la Vall d'Uixó, Castelló), *Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Castelló*, 16: 157-172.
- ROUILLARD, P. (1979). *Investigaciones sobre la muralla ibérica de Sagunto (Valencia)*, Trabajos Varios del Servicio de Investigación Prehistórica, 62. València.

